

FORKORTELSER VEDRØRENDE RINGKØBING AMT

Litteraturforkortelser m.m. Se i øvrigt »Forkortelser i historisk Litteratur«, i *Fortid og Nutid* XXI, hefte 1, 1960. Udg. af Dansk historisk Fællesforening.

- Achen, Adelsvåbener** Sven Tito Achen, *Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle*, Kbh. 1973
- ActaPont** *Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316-1536* I-VII og suppl. Udg. af L. Moltesen m.fl., Kbh. 1904-43
- AnnOldk** *Annaler for nordisk Oldkyndighed*. Udg. af Det kgl. nord. Oldskrift-Selskab, Kbh. 1836-63 (fra 1866: ÅrbOldkHist)
- AntAnn** *Antiquariske Annaler* 1-4. Udg. af Den Kongelige Commission i Kjøbenhavn for Oldsagers Opbevaring, Kbh. 1821-27
- Arkitekten** *Arkitekten* (fra 1929: Arkitekten). Medd. fra Akademisk Arkitektforening, Kbh. 1898f.
- ArkMus** *Fra Arkiv og Museum*. Udg. af Østifternes historisk-topografiske Selskab, Kbh. 1899-1943
- Aron Andersson** *Medieval Wooden Sculpture in Sweden* I-V. Ved Aron Andersson, Bengt Thordemann og Monica Rydbeck, Uppsala 1964-80
- Beckett, DaKunst** Fr. Beckett, *Danmarks Kunst* I—II, Kbh. 1924-26
- Bøje** (1979-82) Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker før 1870*. Revideret og udvidet udgave. Bd. I. København. Red. af Bo Bramsen, Kbh. 1979. Bd. II. Købstæderne. Red. af Sven Fritz og Finn Grandt-Nielsen, Kbh. 1982. Bd. III. Sønderjylland. Red. af Sigurd Schoubye, Kbh. 1982
- Christie, Ikonografi** Sigrud Christie, *Den lutherske ikonografi i Norge inntil 1800* 1-2, Oslo 1973
- CorpConstDan** *Corpus Constitutionum Danicæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende* I-VI. Udg. af V. A. Secher, Kbh. 1887-1918
- DaAdÅrb** *Danmarks Adels Aarvog*. Udg. af en Forening, Kbh. 1884f.
- DaAtlas** Erich Pontoppidan og Hans de Hoffman, *Den danske Atlas* V, Kbh. 1769
- DaBiogrLeks** *Dansk Biografisk Leksikon*, 1. udg. ved C. F. Bricka, Kbh. 1887-1905. 2. udg. ved P. Engelstoft m.fl., Kbh. 1933-44. 3. udg. ved Sv. Cedergreen-Bech m.fl., Kbh. 1979-84
- DaDomme** *Danske Domme 1375-1662* I-VIII. Udg. af Erik Reitzel-Nielsen under medvirken af Ole Fenger, Kbh. 1978-87
- DaFolkemSaml** Dansk Folkemindesamling
- Dahlerup** Troels Dahlerup, »Hardsyssels provsti i senmiddelalderen«, *HaÅrb* 1960
- DaKalkmalerier** *Danske Kalkmalerier* (1-7). Udg. af Nationalmuseet, red. Ulla Haastrup m.fl., Kbh. 1985-92. 1. Romansk tid (1080-1175). 2. Senromansk tid (1175-1275). 3. Tidlig gotik (1275-1375). 4. Gotik (1375-1475). 5. Sengotik (1475-1500). 6. Sengotik (1500-1536). 7. Efter reformationen (1536-1700), red. Eva Louise Lillie.
- DaKanc** Danske Kancelli
- DaKancReg** *Danske Kancelliregistranter 1535-50*. Udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie, Kbh. 1881-82
- DaKirkeløve** *Danske Kirkeløve* I—III. Udg. af Holger Fr. Rørdam, Kbh. 1883-89
- DaMag** *Danske Magazin*. Udg. af Et til det Danske Sprogs og Histories Forbedring Samlet Selskab, Kbh. 1745f.
- DaRigBr** *Danmarks Riges Breve*. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Kbh. 1938f. 1. rk. I-VII (789-1249), 2. rk. I-XII (1250-1339), 3. rk. I-IX (1340-75), 4. rk. I-IV (1376-92)
- DaSaml** *Danske Samlinger for Historie, Topographie, Personal- og Literaturhistorie*. Udg. af Chr. Bruun m.fl., Kbh. 1865-77
- DaStedn** *Danmarks Stednavne Nr. 17. Stednavne i Ringkøbing Amt*, ved Gordon Albøge, Kbh. 1976-84
- DiplDan** *Diplomatarium Danicum*. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Kbh. 1938f. 1.-4. rk. (som **DaRigBr**)
- DK** *Danmarks Kirker*. Udg. af Nationalmuseet, Kbh. 1933-87, Herning 1988f. - Nedenfor bringes en oversigt over det hidtil udkomne samt forkortelserne for de enkelte bind
- DK Bornholm** *Danmarks Kirker VII. Bornholm*. Ved Otto Norn, C. G. Schultz, Erik Skov, Kbh. 1954
- DK Frborg** *Danmarks Kirker II. Frederiksborg amt*, 1-2. Ved Erik Moltke og Elna Møller under medvirken af Ulla Haastrup og Marie-Louise Jørgensen, Kbh. 1964 og 1967. 3. Ved Erik Moltke og Elna Møller, Marie-Louise Jørgensen og Hugo Johannsen, Kbh. 1970. 4. Ved Marie-Louise Jørgensen og Hugo Johannsen, Kbh. 1975
- DK Holbæk** *Danmarks Kirker IV. Holbæk amt*, 1-3. Ved Marie-Louise Jørgensen og Hugo Johannsen, Kbh. 1979, 1982 og 1986. 4. Ved Marie-Louise Jørgensen og Mogens Vedsø under medvirken af Hugo Johannsen og Ulla Kjær, Herning 1990.

- DK KbhAmt** *Danmarks Kirker III. Københavns amt*, 1-2. Ved Erik Moltke, Elna Møller, C. G. Schultz under medvirken af Kirsten Weber-Andersen, Kbh. 1944 og 1946. 3-4. Ved Erik Moltke og Elna Møller, Kbh. 1951
- DK KbhBy** *Danmarks Kirker I. København*, 1. Ved Victor Hermansen, Aage Roussell, Jan Steenberg, Kbh. 1945-58. 2. Ved Jan Steenberg, Kbh. 1960-65. Tillæg: Navneregister til 1 og 2 ved Albert Fabricius, Kbh. 1966. 3. Ved Jan Steenberg, Kbh. 1966-72. 4. Ved Kjeld de Fine Licht og Elna Møller, Kbh. 1973-75. 5. Ved Birgitte Bøggild Johannsen, Kbh. 1983-87. 6. Ved Birgitte Bøggild Johannsen og Sven Rask under medvirken af Poul Grønder-Hansen og Ulla Kjær, Herning 1987-88
- DK Maribo** *Danmarks Kirker VIII. Maribo amt*, 1. Ved Otto Norn og Aage Roussell under medvirken af Gertrud Købke Knudsen, Kbh. 1948. 2. Ved samme under medvirken af Erik Skov og Kirsten Weber-Andersen, Kbh. 1951
- DK Odense** *Danmarks Kirker IX. Odense amt*, 1. Ved Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen, Herning 1990. 2. Ved Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen under medvirken af Ulla Kjær, Herning 1995
- DK Præstø** *Danmarks Kirker VI. Præstø Amt*, 1-2. Ved Chr. Axel Jensen og Victor Hermansen, Kbh. 1933-35. Tillæg: Navneregister ved Albert Fabricius, Kbh. 1955
- DK Ribe** *Danmarks Kirker XIX. Ribe amt*, 1. Ved Elna Møller under medvirken af Ebbe Nyborg, Kbh. 1979. 2. Ved Elna Møller, Ebbe Nyborg og Niels Jørgen Poulsen, Kbh. 1984. 3. Ved Ebbe Nyborg og Niels Jørgen Poulsen, Herning 1988. 4. Ved Ebbe Nyborg, Niels Jørgen Poulsen og Ulla Kjær under medvirken af Vibeke Andersson Møller, Herning 1994.
- DK Sjyll** *Danmarks Kirker XX-XXIII. Sønderjylland*, XX. Haderslev amt. XXI. Tønder amt. XXII. Åbenrå amt. Ved Erik Moltke og Elna Møller under medvirken af Vibeke Michelsen, Kbh. 1954, 1957 og 1959. XXIII. Sønderborg amt. Ved Erik Moltke, Elna Møller og Vibeke Michelsen, Kbh. 1961. Tilføjelser og rettelser, kunsthistorisk oversigt, registre. Ved Erik Moltke, Elna Møller og Vibeke Michelsen under medvirken af Marie-Louise Jørgensen og Albert Fabricius, Kbh. 1963
- DK Sorø** *Danmarks Kirker V. Sorø Amt*, 1. Ved Victor Hermansen og Poul Nørlund, Kbh. 1936. 2. Ved samme under medvirken af Erik Moltke, Kbh. 1938
- DK Tisted** *Danmarks Kirker XII Tisted Amt*, 1-2. Ved Chr. Axel Jensen, Erik Moltke og C. G. Schultz, Kbh. 1940 og 1942
- DK Århus** *Danmarks Kirker XVI. Århus amt*, 1-2. Ved Vibeke Michelsen og Kjeld de Fine Licht, Kbh. 1968 og 1972. 3. Ved samme under medvirken af Ulla Haastrup, Kbh. 1976. 4-5. Ved Kjeld de Fine Licht, Vibeke Michelsen og Niels Jørgen Poulsen, Kbh. 1980 og 1983. 6-8. Ved Kjeld de Fine Licht og Vibeke Michelsen, Herning 1988, 1991 og 1996
- Faye, Støbejernskors** Aase Faye, *Danske Støbejernskors*. Bearbejdet og udg. af Jan Faye, Kbh. 1988
- FIK** *Suomen Kirkot. Finlands Kyrkor*. Utgivne af Finlands Fornminnesforeningen, Helsingfors 1959f.
- FRAM** *FRAM. Fra Ringkøbing Amts Museer*. Udg. af Museumsrådet i Ringkøbing Amt, 1982f.
- Frederik I.s Registranter** *Kong Frederik den Førstes danske Registranter*. Udg. af Kr. Erslev og W. Møllerup, Kbh. 1879
- GIGISaml** Gamle kongelige Samling, KglBibl
- Grün** *Danske Guld- og Sølvmedes Stempler og Mærker indtil 1943*. Udg. af Laurits Grün 1943. Med Tillæg for Tiden 1. Maj 1943 - 1. December 1948, Kbh. 1948
- GuldsmLemv** 1983 og 1985, Rigmor Lillelund og Torben Skov, »Guldsmede i Lemvig indtil år 1800«, *FRAM* 1983, og samme, »Guldsmede i Lemvig i 1800-årne«, *FRAM* 1985
- GuldsmHolst** 1979 og 1980, Rigmor Lillelund og Torben Skov, »Guldsmede i Holstebro i 1700-årene. En foreløbig orientering«, *HoMuÅr* 1979, og samme, »Guldsmede i Holstebro i 1800-årene«, *HoMuÅr* 1980
- GuldsmRing** 1983 og 1984, Rigmor Lillelund og Torben Skov, »Guldsmede i Ringkøbing indtil år 1800«, *FRAM* 1983, og samme, »Guldsmede i Ringkøbing i 1800-årene«, *FRAM* 1984
- Halkjær Kristensen, Tinmærker** Poul Halkjær Kristensen, *Danske tinmærker* ved H. Rasmussen, Kbh. 1983
- HaÅrb** *Hardsyssels Årbog*, 1907f.
- HaDipl** *Hardsyssels Diplomatarium. En Samling af hidtil utrykte Diplomer fra Tiden før Reformationen*. Udg. af Dr. O. Nielsen, Kbh. 1893
- Henningsen, Kirkeskibe** Henning Henningsen, *Kirkeskibe og Kirkeskibsfester*. Søhistoriske Skrifter III. Udg. af Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg og Selskabet for Handels- og Søfartsmuseets Venner, Kbh. 1950
- Hinrichsen, Grabsteine** Torkild Hinrichsen, *Corpus der »romanischen« Grabsteine Dänemarks I-XIII*. Dissertation 1978. Udg. som manuskript, Hamburg 1988 (Eksemplar i NM)
- HistT** *Historisk Tidsskrift*. Udg. af Den danske historiske Forening, Kbh. 1840f.
- HofmFund** Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve IV og IX*, Kbh. 1759 og 1763
- HoMuÅr** *Holstebro Museums Årsskrift*, Holstebro 1977f.
- Ico** *Den iconographiske post*, fra 1978: *Ico, Iconographisk*

- post, *Nordisk tidskrift för Bildtolkning*. Udg. af Kalkmaleriregistranten, Kbh.s Universitet 1970-78, Riksantikvarieämbetet 1978-97, Center for Kunst og Kristendom, Kbh.s Universitet 1998f.
- Jensen, Gravsten** Chr. Axel Jensen, *Danske adelige Gravsten* I-II, Kbh. 1951-53
- Jensen, Snedkere** Chr. Axel Jensen, *Danmarks Snedkere og Billedsnidere i Tiden 1536-1660*, Kbh. 1911
- JySaml** *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi samt Jyske Samlinger* (fra 1966: *Historie*). 1866f.
- Jørgensen, Helgendyrkelse Ellen Jørgensen, *Helgendyrkelse i Danmark*, Kbh. 1909
- KalkarOrdb** O. Kalkar, *Ordbog til det ældre danske Sprog 1300-1100*, Kbh. 1881-1918
- KancBrevb** *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold, 1551f.* I Uddrag udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1885f.
- Karlsson, Medieval Ironwork** Lennart Karlsson, *Medieval Ironwork in Sweden* I-II. Utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Stockholm 1988
- KglBibl** Det kongelige Bibliotek
- KglRetDom** *Det Kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid* I-II. Udg. ved Troels Dahlerup af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh. 1959-69
- Kirkehistsaml** *Kirkehistoriske Samlinger*. Udg. af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, Kbh. 1849f.
- Kirkens Bygning og Brug** *Kirkens Bygning og Brug. Studier tilegnet Elna Møller*, Kbh. 1983
- Kristensen 1954** H. K. Kristensen, »Nørre Horne herreds kirker og deres gods«, *HaÅrb* 1954
- Kristensen 1975** H. K. Kristensen, *Nørre Horne Herred*, Tarm 1975
- Kronens Skøder** *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden* I-IV, 1535-1765. Udg. i uddrag af Rigsarkivet, Kbh. 1892-1955
- KultHistLeks** *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* I-XXII. Udg. af de fem nordiske lande, Kbh. 1956-78
- Kryger, Studier** Karin Kryger, *Studier i det nyklassicistiske gravmæle i Danmark 1760-1820*, Kbh. 1985
- LAVib** Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg
- Liebgott, Hellige mænd og kvinder** Niels-Knud Liebgott, *Hellige mænd og kvinder*, Århus 1981
- Löffler, Gravsten** J. B. Löffler, *Danske Gravstene fra Middelalderen*, Kbh. 1889
- Mackeprang, Døbefonte** M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941
- Magnus-Petersen, Kalkmalerier** J. Magnus-Petersen, *Beskrivelse og Afbildninger af Kalkmalerier i danske Kirker*, Kbh. 1895
- MarmDan** Erich Pontoppidan, *Marmora Danica selectiora sive Inscriptionum* I, Kbh. 1739
- Moltke, Runerne** Erik Moltke, *Runerne i Danmark og deres oprindelse*, Kbh. 1976
- Nielsen 1894** O. Nielsen, *Skodborg-Vandfuld Herreders Historie*, 1894
- Nielsen 1895** O. Nielsen, *Historisk-Topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder*, 1895
- NM** Nationalmuseet
- NMArb** (Fra) *Nationalmuseets Arbejdsmark*, Kbh. 1928f.
- NoK** *Norges Kirker*, utgitt av Riksantikvariatet, Oslo 1959f.
- NyKglSaml** Ny kongelig Samling. KglBibl
- Nyrop, Kirkeklokker** C. Nyrop, *Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere*, Kbh. 1882 (Eksemplar i NM med F. Uldalls tilføjelser)
- Nørlund-Lind, Kalkmalerier** P. Nørlund og Egmont Lind, *Danmarks romanske Kalkmalerier*, Kbh. 1944
- Oldemoder** *Samling af Adkomster, Indtægtsangiveiser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapitel og Bispestol, nedskrevne 1290-1518, kaldet »Oldemoder«* (*Avia Ripensis*). Udg. af O. Nielsen, 1869. - Facsimileudg. i CorpDan. VIII
- Orgelregistrator** Den Danske Orgelregistrator, Musikhistorisk Museum, København
- PersHistT** *Personalhistorisk Tidsskrift*. Udg. af Samfundet for dansk(-norsk) Genealogi og Personalhistorie, Kbh. 1880f.
- Præsteindb 1807** *Danske Præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807, Vest- og Sydjylland*. Red. af Christian Adamsen og Vivi Jensen bistået af Christian Liebing, Højbjerg 1995
- Præsteindb Worm** *Præsteindberetninger til Ole Worm II. Indberetninger til Århus, Fyns og Lunde Stifter 1623-25*. Udg. af Landbohistorisk Selskab ved Frank Jørgensen, Kbh. 1974
- RA** Rigsarkivet
- Rask** Sven Rask, *Kirkerne i Hardsyssel 1000-1700*. UPS nr. 3, 1995
- Repert** *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen*. 1. rk. I-IV (1085-1450), 2. rk. I-IX (1451-1513). Udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh. 1894-1939
- Resen** Peder Hansen Resen, *Atlas Danicus VID, Ribe Stift*. Udg. af Susanne Lykke Nielsen, i dansk oversættelse ved Mette Molvig og Susanne Lykke Nielsen, Odense 1987
- Rgsk** Regnskaber
- RStbog** *Ribe Stiftsbog*, Ribe 1971f.
- Rtk** Rentekammeret
- Saxtorph** Niels M. Saxtorph, *Danmarks kalkmalerier*, Kbh. 1986
- Schmidt, Kæmpesten** A. F. Schmidt, *Danmarks Kæmpesten i Folkeoverleveringen*, Kbh. 1932
- Severinsen 1909** P. Severinsen, »Hardsyssels Kirker«, *HaÅrb* 1909

- Severinsen 1910** P. Severinsen, »Fra Nørre Horne Herreds Kirker med en Efterskrift om Hardsyssels Kirker«, *HaÅrb* 1910
- Severinsen 1913** P. Severinsen, »Fra gamle Kirke-regnskabsbøger«, *HaÅrb* 1913
- SRD** *Scriptores Rerum Danicarum medii ævi* I-IX. Udg. af Jacob Langebæk m.fl., Kbh. 1772- 1878
- Stamtavler** *Stamtavler over danske Adelslægter* I-XV, Kbh. 1887-1945
- Storck: Granitkirker** *Jydske Granitkirker*. Opmaalte og undersøgte under Ledelse af H. Storck ved Arkitekterne V. Ahlmann og V. Koch, Kbh. 1903.
- Storgaard** P. Storgaard Petersen, *Hardsyssel, Bidrag til en Jydsk Egns Middelalderhistorie*. Udg. af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt, 1916.
- SuhmNyeSaml** *Nye Samlinger til den Danske Historie*, I, 1-2 og II, 1-2. Udg. af P. F. Suhm og R. Nyerup, Kbh. 1792-95
- SuhmSaml** *Samlinger til den Danske Historie, I-II*. Udg. af P. F. Suhm, Kbh. 1779- 1884
- Svane, Helligkilder** Siegfred Svane, *Danske Helligkilder og Lægedomskilder*, Kbh. 1984
- SvK** *Sveriges Kyrkor*. Konsthistorisk inventarium utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm 1912f.
- Tang Kristensen, Danske Sagn** Evald Tang Kristensen, *Danske Sagn* I-VII, Århus 1892-1901. 2. udg. 1-8 (delvis fot. optryk) ved Johannes Tang Kristensen, Bengt Holbeck og Erik Høvring Pedersen, Kbh. 1980. Ny rk. I-VI, 1928-39
- Thiele, Danmarks Folkesagn** J. M. Thiele, *Danmarks Folkesagn* I-III, Kbh. 1843- 60
- Thiele, Danske Folkesagn** J. M. Thiele, *Danske Folkesagn* I-IV, Kbh. 1818-23
- Trap** J. P. Trap, *Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*. 1. udg., Kbh. 1858-60. 2. udg., Kbh. 1872-79. 3. udg., Kbh. 1898-1906. 4. udg., Kbh. 1920-32. 5. udg., Kbh. 1953-72
- Uldall, Kirkeklokker** F. Uldall, *Danmarks middelalderlige Kirkeklokker*, Kbh. 1906. 2. udg. ved Jens Velle, Kbh. 1982
- UPS** *Ulfborg Projektets Skrifter* 1992f. Udg. af projektet »Landskab og bebyggelse i Ulfborg herred fra vikingetid til 1850«, Geologisk Institut, Århus Universitet.
- ViStÅrb** *Viborg Stifts Årbog*. Viborg 1972f.
- Weilbach, KunstLeks** *Weilbachs Kunstnerleksikon*. Udg. af Sys Hartman m.fl. 1994-98
- Weller Joachim Weller, Guldsmed i Holstebro**. Udg. af Holstebro Museum 1976.
- Wiberg, Præstehist** S. V. Wiberg, *Personallistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie*, Kbh. 1870-73. Ny udg., Kbh. 1959-60
- Zachariasen, Orgelfortegn** A. C. Zachariasen, *Fortegnelse over leverede orgler. I Orgelregistranten*
- ÆldDaArkReg** *De ældste danske Arkivregistraturer* I-V, Kbh. 1854-1910
- ÆldNordArch** *Tegninger af ældre nordisk Architektur*, 1-6. Samling. Udg. af V. Dahlerup, Hans I. Holm, O. V. Koch og H. Storck, Kbh. 1872-1919
- ÅrbOldkHist** *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. Udg. af Det kgl. nord. Oldskrift-Selskab, Kbh. 1866f.

Udarbejdelsen af arkivaliefortegnelsen for Ringkøbing amts kirker skyldes Sven Rask. Medvirkernde ved arkivaliegnemgangen har været Gitte Brinkbæk, Martin Ellehøj, Anne-Sofie Elley Molter, Svend Jørgensen og Steen Tullberg.

Redigeringen af orgler og tårnure skyldes henholdsvis Ole Olesen og Hans Stiesdal. Oversættelse af latinske tekster varetages af Peter Zeeberg, oversættelser til tysk af Bodil Moltesen Ravn.

PERSONFORKORTELSER

- EN = Ebbe Nyborg
 HW = Henrik Wichmann
 MN = Marianne Nielsen
 MV = Mogens Vedsø
 NJP = Niels Jørgen Poulsen